

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри іноземних мов і методик їх навчання Кременецької
обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка**

ЧИКА Дениса Чабовича

**на дисертаційну роботу МАРКОВОЇ Мар'яни Василівни
«Поезія Джона Донна в контексті петрарківського дискурсу англійської
літератури XVI – початку XVII століття: герменевтичні аспекти»,**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

доктора філологічних наук зі спеціальності

10.01.06 – теорія літератури

(Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Міністерство освіти і науки України, Київ, 2024)

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертація Маркової Мар'яни Василівни є важливим дослідженням із декількох підстав. Найперше, ця дисертація спрямована на вирішення літературознавчої проблеми, яку досліджували як українські, так і зарубіжні вчені, але здебільшого в обмеженому контексті, зокрема, через аналіз окремих аспектів петрарківського дискурсу в конкретних поетичних творах англійської літератури цього періоду. По друге, окрему увагу в роботі приділено герменевтичному осмисленню петраркізму як історично сформованої системи значень і художніх форм, що дозволяє не лише дати аргументовану відповідь на питання належності чи неналежності Дж. Донна до англійського петрарківського дискурсу, а й створити дієву теоретичну модель для подальших досліджень, що й визначає важливість цієї дисертації. Наостанок, робота, в якій постать Джона Донна – одного із найвизначніших представників метафізичної поезії – перебуває в центрі дослідницької уваги дисертантки, засвідчує і послідовно продовжує сталий інтерес сучасних українських літературознавців до англійської літератури Єлизаветинської епохи (що зайвий раз, до прикладу, підтверджують відносно недавно захищені дисертаційні роботи Андрія Безрукова та Марини Зуєнко¹).

¹ Безруков А.В. Англійська метафізична поезія XVII ст. в контексті риторики західноєвропейського бароко : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпро, 2018. 218 с.; Зуєнко М.О. Міфопоетичні парадигми в англійській бароковій літературі (системно-

Дисертантка аналізує досліджувані тексти, комплексно застосовуючи герменевтичний, біографічний, культурно-історичний, компаративний, філологічний і структурно-семіотичний методи. Така комбінація методів дозволила не тільки сформулювати новаторське бачення петраркізму як герменевтичної моделі та визначити етапи еволюції англійського петрарківського дискурсу, а також і виокремити національні особливості художньої моделі петраркізму Дж. Донна в контексті англійського петрарківського дискурсу. Отже, дисертація є значущою науковою роботою, яка поза жодним сумнівом сприятиме поглибленню сучасного розуміння англійської літератури XVI – початку XVII століття. Безперечним досягненням дисертаційної роботи є її направленість на досягнення художніх явищ у широкому історичному, культурному і літературному контекстах, що увиразнює низку важливих і малодосліджених моментів, про які тут йтиметься нижче.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація має продуману структуру: мета роботи чітко сформульована, а поставлені у вступі завдання вирішуються в трьох поділених на підрозділи розділах; доповнюють роботу додатки. У вступі переконливо доведено актуальність теми дослідження для сучасного українського літературознавства, підкреслено необхідність новітнього осмислення цієї теми в контексті світової літературознавчої думки та обґрунтовано вибір дослідницької оптики – розгляд поетичної творчості Дж. Донна як складової петрарківської традиції загалом та петрарківського дискурсу англійської літератури зокрема. У вступі також визначені об'єкт, предмет, мета, завдання, окреслено теоретико-методологічну базу і методологію дослідження; наведено інформацію про наукову новизну отриманих результатів і їхнє

теоретичне й практичне значення; подано дані про особистий внесок дисертантки, апробацію результатів і публікації.

Як зазначено у вступі дисертації, мета роботи полягала у вирішенні конкретних завдань, серед яких: герменевтичне осмислення петраркізму як історично сформованої системи сенсів і художніх форм; формулювання нового авторського підходу до розуміння петраркізму як герменевтичної моделі; інтерпретація англійського петрарківського дискурсу як рецепції та інтерпретації літературної традиції з окресленням його еволюційних етапів; визначення проблеми петраркізму та антипетраркізму в творчості Дж. Донна; аналіз тлумачення основних петрарківських сенсів у його поезії; компаративний аналіз художніх структур петраркізму в творчості Дж. Донна та Ф. Сідні; дослідження національних особливостей художньої моделі петраркізму Дж. Донна в контексті англійського петрарківського дискурсу та загальноєвропейської петрарківської традиції.

Перший розділ «Герменевтична модель петраркізму: теоретико-методологічні аспекти експлікації» Мар'яна Маркова присвячує розгляду постання терміна «петраркізм» та розбудові власного теоретичного визначення петраркізму як герменевтичної моделі. Дисертантка визначає перше задокументування терміну, аналізує його «стихійний характер» на початку, простежує подальший розвиток наукових поглядів на петраркізм як літературно-естетичне явище. Проаналізувавши відповідні праці попередників, авторка приходить до обґрунтованого висновку, що петраркізм в українському літературознавстві було проаналізовано лише принагідно. Слід зазначити, що Мар'яна Маркова шанує наукові висновки інших дослідників, виокремлює певні тези, які послідовно розвиває у своїй роботі, обґрунтовуючи власне бачення петраркізму як літературної традиції. Петраркізм, як зазначено у дисертації, спершу постає як переосмислення традицій римської елегії, любовної лірики трубадурів, а також італійських стильовістів та ін., але, завдяки новаторському світогляду Ф. Петрарки, позначеному впливом ідеалістичної філософії (насамперед платонівської та неоплатонічної)

призводить до творення канонічної «Книги пісень» (підрозділ 1.1). Дослідниця вдало обґрунтовує власну теоретичну концепцію петраркізму як історично сформованої системи смислів і художніх форм, у межах якої виокремлює різночасові пласти, що відображають еволюцію цієї традиції. Відтак, розмірковуючи про «англійську» специфіку петраркізму та, по суті, виходячи з позицій культурної еволюції, Мар'яна Маркова виокремлює три його етапи: піднесення; розвиток, пов'язаний з першими «петрарківськими» публікаціями; так званий «сонетний бум», означуваний як занепад. Заґрунтована на герменевтичному підході, ця еволюція проаналізована як процес перетворення новаторства на усталену традицію, яка стане дороговказом для подальшої трансформації в поетичних текстах англійськими петраркістами кінця XVI – початку XVII ст.

Виходячи з визначеної теоретичної концепції, другий розділ «Тракування петраркізму в поетичній творчості Джона Донна» присвячено осмисленню проблеми інтерпретації спадщини Дж. Донна в науковому дискурсі, зокрема і приналежність англійського поета до петрарківської художньої традиції. Констатовано фактично більш ніж трьохсотрічне запізнювання перекладацької рецепції творчості поета в українському контексті, а також недостатню увагу українських літературознавців до його літературної постаті. Цікавим є виклад особливостей «перевинайдення» Дж. Донна англійськими модерністами у 20-х роках минулого століття, що, по суті, стало початком нової хвилі цікавості до творчості поета. Виокремивши три основних етапи творчості, попри чіткі відмінності між ними – перші тексти Дж. Донна позначені виразним впливом античної літературної традиції; твори середнього періоду є петрарківськими; і, зрештою останній період складають проповіді – дисертантка визначає традицію петраркізму як об'єднувальний фактор для всієї творчості літератора.

У розділі також розглянуто «незручний» для наукової концепції дисертантки дискусійний матеріал – роботи тих дослідників, які вважали або вважають за краще бачити Дж. Донна як новатора, аніж продовжувача

петрарківської традиції. Втім, як переконливо висновує авторка, «в основі антипетраркізму лежать ті самі художні принципи, що й у петраркізмі, а сам антипетраркізм є лише одним із численних тлумачень самого петраркізму» (с. 164). Варто підкреслити, що цей висновок послідовно аргументується та супроводжується розважливим «заочним» опонуванням дисертантки відмінним дослідницьким позиціям.

У подальших підрозділах увиразнено особливості петрарківських сенсів у збірці «Пісні і сонети» Дж. Донна з акцентом на інтерпретації любовних почуттів, фемінній проблематиці та специфіці функціонування петрарківських топосів, насамперед на «консепті» як основному різновиді метафори. Зауважимо, що тут також спостерігаємо розгортання ключової теоретичної концепції. Помітною є увага дисертантки до мовностильових особливостей аналізованих творів, і, як наслідок, це дозволяє зробити переконливі висновки, зокрема, про те, що Дж. Донн витлумачує петрарківські топоси «в оригінальний спосіб, уникаючи як згладжування типово петрарківських контрастів і надмірностей, так і прямого пародіювання» (с. 237-238). У роботі резонно демонструється, що і ліричні герої, і опис емоцій та почуттів у досліджуваних поетичних текстах постають як конкретно-чуттєві образи, які цілком уписуються в петрарківський дискурс та демонструють не калькування чи наслідування у Дж. Донна, а й розвиток відповідних «консептів» на метафоричному рівні. Слід звернути увагу на скрупульозність аналізу дисертантки, яка вміло модерує «уявний діалог» між Дж. Донном і Ф. Петраркою, підсумовуючи його однозначним висновком, що англійський автор надає петрарківським топосам виразної предметності та реалістичності, наповнює їх експресивною силою і сугестивністю, а подекуди додає відтінки гумору й іронії.

Цікавим є підрозділ 2.3. «Генологічні аспекти петрарківської традиції у Дж. Донна». Пропонуючи жанрологічний аналіз поетичних жанрів у Дж. Донна, авторка наголошує на врахуванні позатекстуальних особливостей, епістолярію поета, а також на визначенні петраркізму як певного риторичного

коду як засобу вираження. М. Маркова звертається до компаративних зіставлень, які завдяки вмілому застосуванню методологічного інструментарію дозволяють простежити суголосся текстів Дж. Донна та «Книги пісень». Завдяки такому підходу, цінність цього підрозділу полягає не так у формальному зіставленні, яке, до речі, здійснене на високому рівні та містить чималу кількість слушних спостережень, як у новаторському погляді не лише на творчість Дж. Донна, а й на творчість Ф. Петрарки. Тож фахово проведене порівняння значно розширює розуміння жанрових особливостей як італійської, так і англійської літератури досліджуваних періодів. Так, цикл Дж. Донна «Священні сонети» оригінально проінтерпретовано як еволюцію взаємин між його головними героями – протагоністом та Богом, а в окремих елегіях англійського автора, попри простежуваній вплив Овідія, дисертантці вдається ідентифікувати елементи петрарківських акцентів.

У розділі 3 на матеріалі зіставлень творів Дж. Донна та Ф. Сідні встановлено, що петрарківський дискурс в англійській літературі XVI – початку XVII ст. сформувався як мережа опосередкованих національних і міжлітературних генетико-контактних зв'язків. Аргументовано доведено, що лірика Ф. Сідні була одним із джерел петрарківської традиції для Дж. Донна.

Наукова новизна одержаних результатів, їхня теоретична та практична значимість. Отримані результати дослідження можна окреслити такими положеннями:

- створено й обґрунтовано теоретичну модель прочитання петрарківської літературної традиції на прикладі творчості англійського поета та проповідника Дж. Донна;
- запропоновано оригінальне герменевтичне тлумачення петраркізму як ренесансної системи сенсів і форм, яка була «перепрочитана» Дж. Донном та іншими англійськими письменниками XVI – початку XVII ст. у формах переосмислення та реінтерпретації;
- окреслено риторичний код у моделі прочитання петрарківської літературної традиції (на матеріалі поетичних творів Дж. Донна);

- доведено, що застосований у роботі герменевтичний підхід до аналізу петраркізму в контексті англійської літератури Єлизаветинської доби може бути використаний під час нових інтерпретацій європейських літератур.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація характеризується дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, відповідністю наукових результатів задекларованій меті й завданням. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Водночас варто звернути увагу на окремі моменти у дисертаційній роботі, обговорення яких могло б посилити дослідницькі позиції в перспективі подальших студій. Зокрема:

1. Важливою в дисертації є проблема семантики та хронології петраркізму, який аргументовано означається як історично сформована в італійському Ренесансі система сенсів і форм, яку було проінтерпретовано Дж. Донном та іншими англійськими письменниками XVI – початку XVII ст. (с. 366). Як висновується, останні петрарківські цикли спостерігаються у Єлизаветинській епосі, тобто наприкінці XVI – початку XVII ст. (с. 371). Ця хронологія суголосна загальноприйнятим і поширеним науковим твердженням про побутування петраркізму в англійській літературі. Втім, були спроби продовжити хронологію петраркізму до кінця XVII ст. Зокрема Гордон Бреден пише про петраркізм як традицію, яку XVII-те століття не стільки «закриває», скільки «заломлює»², взявши за приклад творчість Едмунда Воллера і навіть Вільяма Конґріва. Г. Блум навіть зазначав, що вбачає у Ф. Петрарці предка ренесансної, романтичної і модерної поезії³. Тож чи не є надто категоричним обмежувати петраркізм Єлизаветинською епохою в англійській літературі?

² Braden, Gordon. "Beyond Frustration: Petrarchan Laurels in the Seventeenth Century." *Studies in English Literature, 1500-1900*, vol. 26, no. 1, 1986, p. 8. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/450692>. Accessed 16 Jan. 2025.

³ Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох. Пер. з англ. під заг. ред. Р. Семківа. Київ : Факт, 2007. С. 120.

2. У дисертації лише один раз принагідно згадується про маньєризм (с. 146), властивий для ранньої творчості Дж. Донна. Втім, можна говорити про маньєризм раннього Ф. Сідні, тож залучення ширшого відповідного теоретичного матеріалу згодилося б під час розгляду його першої сонетної збірки «Астрофіл і Стелла» у підрозділі 1.2 і розділі III. Можливо, це дозволило б також зробити і ширші узагальнення під час порівняння специфіки герменевтичних моделей петраркізму у Дж. Донна і Ф. Сідні.

3. Окреме застереження стосується ключового термінологічного апарату роботи. Так, інтерпретація петраркізму як мистецької традиції (с. 8, 379) автоматично не дорівнює його тлумаченню як власне літературної традиції, позаяк мистецька традиція вочевидь передбачає вихід за межі літератури як мистецтва слова. На моє переконання, тут йдеться виключно про літературну традицію, що, як йшлося вище, послідовно доведене авторкою дисертації під час герменевтичного аналізу творів Дж. Донна та інших авторів.

4. Інколи у дисертації зустрічаються місця, які вартувало б супроводжувати відповідними посиланнями. Наприклад, на с. 81 йдеться про те, що Генріх VIII «усіяло заохочував розвиток гуманістичного знання і ренесансних мистецтв в Англії» та був «палким прихильником італійської культури». Ймовірно, такий факт більше знайомий професійним мистецтвознавцям, оскільки цей король радше відомий як фундатор Англійської Реформації та як тиран, і аж ніяк не як «просвічений володар». З огляду на те, що дисертаційна робота вартує окремого монографічного видання, це слід врахувати.

5. Фахово написана дисертація спонукає і до подальших рефлексій над перспективами дослідження. Теоретично та практично обґрунтована герменевтична модель традиції петраркізму на матеріалі англійської літератури Єлизаветинської доби додатково свідчить про те, що перед нами факт культурного трансферу, за якого петрарківський дискурс «переходить» у новий національний і культурно-мовний контекст, водночас зазнаючи ресемантизації. Тож, хотілося б почути, в яких інших національних контекстах

дисертантка бачить подальше застосування своєї моделі?

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам. Дисертація є завершеним новаторським науковим дослідженням, що містить чітко обґрунтовані положення та самостійно розроблену теоретичну модель петраркізму як поетичної традиції в англійській літературі XVI – початку XVII століття, представлену через інтерпретацію поетичної творчості Джона Донна. Усі поставлені завдання виконано в повному обсязі. Висновки роботи логічно випливають із представлених в тексті міркувань, вирізняються новизною та є вагомими для подальшого вивчення й осмислення феномену петраркізму в контексті світової літератури.

Отже, дисертація Мар'яни Василівни МАРКОВОЇ на тему «Поезія Джона Донна в контексті петрарківського дискурсу англійської літератури XVI – початку XVII століття: герменевтичні аспекти» відповідає спеціальності 10.01.06 – теорія літератури, «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), а її авторка, Мар'яна Василівна МАРКОВА, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент,

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов

і методик їх навчання

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії імені Тараса Шевченка

Денис ЧИК

ПІДПИС ЗАСВІДОЧУЄ
НАЧ. В.Н.
С.Н. ПРЯСЯЖНО

